

Den andra alternativa utvecklingsvägen bygger på tanken att ett tidigare och mer direkt skifte från Gustav IV Adolf till Karl Johan skulle ha kunnat tänkas. Det skulle ha kunnat öppna för en mer strategisk hantering av relationen till Ryssland, som kunde lett till att Sverige behöll Finland, alternativt en mer framgångsrik svensk ledning i kriget, om det ändå kommit.

Att Bernadotte åtminstone inledningsvis hade en mer pragmatisk syn på de konstitutionella frågorna, att makten var viktigare än de praktiska konstitutionella arrangemangen, och att detta skulle öppnat för en tidigare övergång till ett tvåkammerssystem i Sverige, är en annan ingrediens i Lewins resonemang.

Den första gruppen av alternativa utvecklingsvägar förefaller mer sannolika än den senare. Att förvänta sig att Gustav IV Adolf skulle ha tillägnat sig en mer ödmjukt taktisk förmåga inför komplicerade situationer förefaller kanske inte så rimligt. Men att Gustav Adolf skulle ha kunnat undkomma kuppen i mars 1809, vilket kunde lett till inbördeskrig, är inte osannolikt. Eller att den unga reformerade maktbalansläran som grund för statsskicket kunde avskaffats redan 1810.

Den andra gruppen av förklaringar är också svårare att förena med Lewins krav på rimlighet i det kontrafaktiska. Det framstår som att allt för många förhållanden slumpartat måste ha utfallit annorlunda än de gjorde för att ett tidigare maktövertagande av Bernadotte skulle ha kunnat skett. Men det är intressant att fundera över som rent hypotetisk övning.

Sammanfattningsvis ligger styrkan i Lewins bok i berättarglädjen och den effektiva framställningen av de välkända historiska förloppen åren 1808–1810, så osannolika och slumpmässiga i sig att intrycket ofta ges att det som verkligen hände knappt kan ha hänt. Att påminnas om detta är kanske till slut den bästa kontrafaktiken.

Uppsala universitet

BJÖRN HASSELGREN

Bert Edström, *Master Spy on a Mission: The Untold Story of Onodera Makoto and Swedish Intelligence 1941–1945* (eget förlag 2021). 435 s.

Det är få människor som behärskar såväl svenska som japanska och därtill underrättelsehistoria. I sin senaste bok utnyttjar Bert Edström sin ovanliga kombination av färdigheter till fullo i sin skildring av Onodera Makoto (1897–1987), Japans militärattaché i Stockholm under andra världskriget och en av dess viktigaste underrättelseagenter i Europa. Onodera är välkänd i Japan som mästerspion och hans namn är kanske bekant för den som har

fördjupat sig i andra världskrigets underrättelsehistoria, men Edström argumenterar för att svenska arkivdokument visar nya sidor av agenten.

Det är tydligt att boken utgör kulmen av många års forskning. Informationen om Onodera har sammanställts av dokument från arkiv i flera länder samt intervjuer med inblandade personer, antingen tidigare publicerade eller utförda av författaren. Edström har bland annat lyckats få kontakt med Onoderas fru och en av hans svenska sekreterare. En hel del material förstördes i slutet av kriget och många dechiffrerade telegram är ofullständiga. Intervju-materialet har delvis förvrängts av det långa tidsspillet eller möjligen viljan att presentera Onodera i ett visst ljus. Som Edström själv skriver:

What has been learnt during the project formed a mosaic pattern with many bits and pieces missing in the continually changing whole of which they are a part. To assemble the scattered facts deemed to be reliable information is to put together a puzzle that is never complete. (s. 367)

Detta gör att boken ofta hoppar fram och tillbaka i tiden för att foga samman olika pusselbitar som kan hjälpa Edström att tolka Onoderas motiv och agerande. Det leder till bitvis svår läsning, men boken är ändå ett föredömligt exempel på hur man källkritiskt kan rekonstruera underrättelsehistoria utifrån många bristfälliga källor.

Onodera började som japansk militärattaché i Stockholm i januari 1941 och stannade till januari 1946, då han skickades tillbaka till Japan och förhördes av de allierade. Som Edström avslöjar var Onodera föga intresserad av Sverige, men såg det neutrala Stockholm som en användbar bas för underrättelseoperationer. Onodera visade många gånger lojalitet med Japans bundsförvant Nazityskland, men var även villig att samarbeta med underrättelseagenter från andra makter. Han var själv expert på Sovjetunionen och hade tidigare tjänat som militärattaché i de baltiska länderna, varför det föreföll ganska naturligt att han aktiverade sina tidigare kontakter, bland annat Richard Maasing, tidigare chef för Estlands underrättelsetjänst. Onodera samarbetade även med finländare som hade Sovjetunionen som gemensam fiende samt en del polacker som arbetade emot Nazityskland men som Onodera ändå trodde att han kunde lita på.

Edström ger en detaljerad bild av Onoderas nätverk och omgivning, inklusive de svenska och tyska underrättelsetjänsterna, användbar för alla som har intresse för svensk underrättelsehistoria. Även om den är lång har boken dock förvånansvärt lite information om Onoderas karriär innan ankomsten till Stockholm. Det finns exempelvis nästan ingen beskrivning av Onoderas arbete med Japans ockupation av Kina, och Edström beskriver

inte heller Onoderas egna politiska åsikter i särskilt hög grad, vilket gör att agenten förblir ganska gåtfull.

Däremot har Edström kunnat bedöma hur lyckad Onodera var som spion från en annan vinkel än tidigare verk. Trots bokens titel och att Edström ständigt kallar honom för "intelligence ace", är Edströms utvärdering av Onoderas skicklighet nyanserad. Å ena sidan var Onodera mycket driven och ambitiös, och en viktig pionjär inom *open source intelligence* (underrättelse med hjälp av publicerade källor). Onodera lyckades bland annat få tag på en svensk kryptoapparat av den typ amerikanska militären använde, vilket gjorde att Japan kunde dechifrera vissa krypterade amerikanska försändelser. Dessutom köpte han en stor dokumentsamling med strategiskt material om Sovjetunionen med kodnamn Stella Polaris. Å andra sidan missuppfattade han helt den svenska opinionen gentemot Nazityskland, misslyckades med att etablera fasta kontakter hos den svenska underrättelsetjänsten, samt var oförsiktig med sina kommunikationer, som de allierade kunde dechifrera (därav Edströms tillgång till många försändelser i brittiska arkiv). Mest förödande var Onoderas missbedömning av den polske agenten Michał Rybikowski, som försåg honom med allierad desinformation under en överraskande lång period. Det som Onodera kanske är mest känd för, ett försök till en fredstrevare genom svenska kungahuset, var också ett totalt misslyckande, enligt Edström för att han inte förstod vem han skulle ta kontakt med i Sverige. Onodera var kanske inte riktigt lika skicklig som han framstår i många befintliga, särskilt japanska, skildringar, men hans historia är inte mindre intressant för det.

Lunds universitet

JOHN L. HENNESSEY

Eva Silvén, *Friktion: Ernst Manker, Nordiska museet och det samiska kulturarvet* (Lund: Nordic Academic Press 2021). 320 s.

Eva Silvén har skrivit en utmärkt bok om Ernst Manker, etnologen och föreståndaren för Nordiska museets samiska avdelning mellan 1939 och 1961. Som Silvén tydliggör, ska boken läsas som en forskarbiografi. Den presenterar Manker genom hans forskarkarriär: kontakterna, de så gott som årligen återkommande resorna i de samiska områdena, och arbetet med samlingarna på Nordiska museet.

Silvén framställer Manker genom en lagom blandning av nyfiken förståelse och kritisk betraktelse: Hon påpekar att Manker på många sätt var påverkad av sin samtid. Hans studier av samisk kultur och historia hade en